

# Дж. КОЛІН МАКВІЛЛАН ЯСНІСТЬ І ЧІТКІСТЬ У НІМЕЧЧИНІ ХVІІІ СТОЛІТТЯ: МЕТАФІЗИКА, ЛОГІКА, ЕСТЕТИКА

## 1. Вступ

Вплив Лейбніца на філософію в Німеччині вісімнадцятого століття є великим, але нові визначення ясності та чіткості, які він пропонує в «Трудеджі Роздуми про знання» ідеї заслуговують на особливу увагу, оскільки вони відігравали роль у багатьох різних частинах німецької філософії. У подальшому я простежу роль, яку відіграли ці визначення, від метафізики Лейбніца до логіки та метафізики Вольфа, естетики Баумгартена та критичної філософії Канта. Хоча панування ясних і чітких ідей у німецькій філософії закінчилося, коли Кант і його послідовники почали стверджувати, що ясність і виразність не можуть пояснити різницю між чуттєвістю і розумінням; зв'язок між поняттями та предметами; або справедливність суджень про істину та красу, я буду стверджувати, що вони зберегли систематичний зв'язок між метафізикою, логікою та естетикою, який був встановлений Вольфом і Баумгартеном, використовуючи поняття ясності та виразності.

## 2. Метафізика Лейбніца

Відповідаючи на дебати між Антуаном Арно та гілкою Ніколя Малє щодо істинних і хибних ідей, Лейбніц запропонував нові визначення ясності та виразності у своїх Роздумах про знання, істину та ідеї. Згідно з Лейбніцем, поняття є неясним, коли його недостатньо визнати об'єкт представляє його. Зрозуміло, коли поняття достатньо для пізнання предмета, який воно представляє. Чітке знання може бути або плутаним, або чітким. Плутає, коли неможливо перелічити ознаки, які відрізняють поняття від інших понять, але виразно, коли ці ознаки також чіткі. Коли всі ознаки, що відрізняють поняття від інших понять, ясні, тоді поняття адекватне.

Адекватні уявлення рідко зустрічаються у людей, тому що багато речей настільки складні, що для обмеженого розуму фактично неможливо розглянути всі їх ознаки одночасно. У випадках, коли ми не маємо адекватного уявлення про річ, Лейбніц вважає, що ми можемо прояснити наші ідеї за допомогою аналізу, який розрізняє ознаки, що становлять річ. Дискурс Лейбніца про метафізику показує, що пояснення ясності та виразності, які він пропонує в Роздумах, виходить далеко за рамки картезіанської епістемології. Коли він каже, що все, що відбувається з субстанцією, включено в її поняття разом із усією низкою зовнішніх речей, що оточують цю субстанцію в промови, Лейбніц ототожнює ознаки, які відрізняють одне поняття від іншого, з предикати, що відрізняють одну субстанцію від іншої. Поняття субстанції є її визначенням. На жаль, оскільки кожна субстанція «виражає, хоч і плутано, все, що відбувається у Всесвіті, будь то минуле, теперішнє чи майбутнє,

адекватне поняття або справжнє визначення будь-якої субстанції вимагало б того, що Лейбніц називає «нескінченим сприйняттям або знанням». Сприйняття та знання людського розуму обмежені, тому Лейбніц робить висновок, що «більша частина людського знання лише плутана або припущення».

Те, що Лейбніц продовжував захищати цю точку зору у своїх пізніших роботах, видно з «Нових нарисів». Повертаючись до своїх Роздумів, Лейбніц повторює свої відмінності між неясними, ясними, заплутаними, чіткими та адекватними поняттями. Він заперечує, що ми можемо чітко пізнавати речі за допомогою почуттів, тому що почуття не дозволяють нам «розрізняти їхній зміст» і ідентифікувати «різні властивості, які повинна бути знайдена в ідеї, коли хтось вводить порядок у її плутанину». Лейбніц більш оптимістичний щодо здібностей розуму чітко сприймати речі, але він все ще вважає, що люди не можуть «спрямувати нашу увагу на нескінченність речей одночасно», що означає, що багато наших ідей залишаються плутаними». Причини цієї плутанини, зрештою, метафізичні: кожна субстанція відображає весь Всесвіт, тому вона містить занадто багато властивостей, щоб бути адекватно представлена обмеженим розумом.

### 3. Логіка і метафізика Вольфа.

Крістіан Вольф визнає борг перед «Медитаціями» Лейбніца в кількох місцях, але він використовує пояснення Лейбніца про ясність і виразність набагато інакше, ніж сам Лейбніц. Це стає очевидним у «Німецькій логіці» Вольфа («*Раціональні думки про сили розуміння та їхнє правильне використання в пізнанні істини*», 1712) і «Німецькій метафізиці» («*Раціональні думки про Бога, світ і людську душу*», 1719). У першому розділі своєї Німецької логіки Вольф повторює відмінності Лейбніца між неясними, ясними, заплутаними та чіткими поняттями, щоб розрізнити об'єкти наших думок». Як і Лейбніц, Вольф визначає неясне поняття як таке, що не дозволяє нам розрізнити об'єкт, який воно репрезентує, а чітке поняття дозволяє нам розрізнити об'єкт, який воно репрезентує.

Чітке поняття є чітким, коли ми можемо визначити знаки, за допомогою яких ми представляємо об'єкт, але воно нечітко, коли ці знаки залишаються неясними. Замість того, щоб наслідувати Лейбніца і оголошувати будь-яке поняття, ознаки якого плутаються, неадекватним, Вольф вводить різницю між «повними» (*ausführlich, completa*) і «адекватними» (*vollständig, adaequata*) поняттями». Він вважає це доповнення до класифікації Лейбніца бути дуже значущим, оскільки деякі різні поняття можуть бути лише частково різними і частково плутаними». Частково злиті поняття можуть бути неадекватними з

метафізичної точки зору, прийнятої Лейбнізом, але Вольф вважає, що їх цілком достатньо для цілей наукової демонстрації. Нам не потрібні метафізично адекватні поняття щоб створити дійсні докази в логіці, хоча нам потрібні відносно повні концепції, щоб міркувати правильно<sup>12</sup>, пояснення Лейбніца про ясність і виразність також відіграє важливу роль у метафізиці Вольфа. Замість того, щоб використовувати адекватні поняття для пояснення природи субстанції, Вольф використовує різницю між нечітким і чітким пізнанням, щоб розрізняти нижчі та вищі когнітивні здібності. Він робить це у відносно неформальний спосіб у «Німецькій метафізиці», де він визначає розуміння як «здатність виразно представляти можливе» після розрізнення між неясними, ясними та чіткими думками в різному ступені. Це визначення дозволяє Вольфу відрізнити розуміння від уяви та почуттів, чії репрезентації є «в кращому випадку ясними і невиразними» і стають чіткими лише тоді, коли додається розуміння».

Вольф використовує це розрізнення більш систематично в пізніших роботах, таких як Емпірична психологія, де він використовує розрізнення нижчої когнітивної здатності, чії ідеї та поняття є неясними та заплутаними, і вищої когнітивної здатності, чії ідеї та поняття є різними, як організаційний принцип для його обговорення когнітивних здібностей». У процесі він перетворює відмінність форм від характеристики деяких наших понять до визначальної риси розуміння, яка відрізняє його пізнання від почуттів та уяви.

#### **4. Метафізика та естетика Баумгартена**

У своїй «Метафізиці» Олександр Баумгартен прийняв розрізнення Вольфа між нижчою та вищою когнітивними здібностями, визначивши нижчу когнітивну здатність як «здатність знати щось незрозуміле та заплутане», а вищу когнітивну здатність — як «здатність „пізнання чогось виразного“, Баумгартен також погоджується з Лейбніцем і Вольфом, що "в кожному відчутті є щось неясне, і тому до певної міри завжди можна визнати плутанину у відчутті, навіть чіткому". Але він не хоче відкидати розумне пізнання просто тому, що воно нечітке. Натомість він пропонує новий стандарт досконалості пізнання, який порушує прецедент, створений Лейбніцем і Вольфом. Баумгартен просить нас уявити «дві чіткі думки з однаково чіткими позначками, де одна думка містить три позначки, а інша містить шість». Роблячи очевидний висновок і підтверджуючи, що думка з шістьма позначками є чіткішою, ніж думка з трьома позначками, Баумгартен показує, що не потрібно аналізувати позначки наших концепцій, щоб досягти більшого ступеня ясності. Збільшуючи кількість, а не чіткість позначок, чутливе пізнання нижчої когнітивної здатності можна покращити без додавання Ясність без чіткості становить новий стандарт чуттєвої досконалості, який

Баумгартен використовує як основу для нової науки естетики. Наприкінці «Роздумів про поезію» Баумгартен вводить цю нову науку через аналогію з логікою. Так само, як логіка керує інтелектуальне пізнання вищої пізнавальної здатності до досконалості, естетика приведе розумне пізнання нижчої пізнавальної здатності до досконалості. Причина, по якій ці дві науки не можуть бути зведені одна до одної, полягає в відмінності пізнання, яким займаються логіка та естетика. Хоча досконале інтелектуальне пізнання, якого прагне досягти логіка, є чітким, розумне пізнання естетики завжди залишатиметься заплутаним. Баумгартен використовує концепцію екстенсивної ясності, щоб пояснити заплутану досконалість чуттєвого пізнання в «Роздумах про поезію», але він називає досконалість чуттєвого пізнання «красою» в «Естетиці». Це є значним прогресом у порівнянні з його попереднім описом досконалості чуттєвого пізнання, оскільки воно визначає досконалість, якою може володіти лише чуттєве пізнання. Ідентифікація цієї досконалості виправдовує систематичне дослідження чуттєвого пізнання, яке проводить Баумгартен в «Естетиці», і показує, що заплутане чуттєве пізнання може бути таким же досконалим, як і чітке інтелектуальне пізнання. Аналогія між естетикою та логікою, яку пропонує Баумгартен у «Роздумах про поезію», відображає різницю між досконалістю прекрасного та виразного. Пізнання, яке він розвиває в естетиці, одночасно усуваючи ієрархію, яку Лейбніц і Вольф встановили між ними.

## 5. Критика Канта

Такі діячі, як Георг Фрідріх Майєр, Мойсей Мендельсон і Йоганн Август Еберхард, широко використовували концепції ясності та виразності, які виникли в німецькій філософії протягом вісімнадцятого століття». Естетика почала занепадати наприкінці вісімнадцятого століття, коли Іммануїл Кант і його послідовники почали атаку на лейбніціансько-вольфівську традицію. На початку дев'ятнадцятого століття вони майже не відігравали ролі в німецькій філософії. Критика Канта Ясність і виразність можна простежити до його вступної дисертації «Про форму та принципи чуттєвого та інтелектуального світу». У другому розділі, безпосередньо перед тим, він визначає метафізику як «філософію, яка містить перші принципи використання чистого розуміючи це, «Кант критикує Вольфове пояснення різниці між чуттєвим та інтелектуальним пізнанням, саме тому, що воно спирається на розрізнення між заплутаним і чітким пізнанням».

Кант стверджує, що «чуттєве погано визначається як те, що пізнається більш плутано, а те, що належить розуму, як те, що є чітким пізнанням, «оскільки» чуттєві уявлення можуть бути дуже чіткими, а уявлення, які є довгими для розуміння, може бути дуже заплутаним». Оскільки чуттєве та інтелектуальне

пізнання можна або змішувати, або розрізняти, не перестаючи бути чуттєвим чи інтелектуальним, Кант робить висновок, що Вольфове розрізнення між почуттями та розумінням є «просто логічним» і «зовсім не торкається даного, що лежить в основі кожного логічного» порівняння". Ось чому він інтро проводить власне розрізнення між чуттєвістю та розумінням, засноване на сприйнятливості чуттєвості та спонтанності розуміння; різні об'єкти їх пізнання; і різні види відносин, які виникають між чуттєвим та інтелектуальним пізнанням та їхніми об'єктами. Подальше листування Канта показує, що він вважав, що такий спосіб розрізнення розумного та інтелектуального був одним із найважливіших внесків його дисертації. «Майбутня метафізика», а також пізніші праці, такі як «Про відкриття». Варто зазначити, що хоча погляди Канта на здатності чуттєвості та розуміння, об'єкти нашого пізнання та вид зв'язку, який виникає між нашим пізнанням та його об'єктами, значно змінилися.

У період між публікацією його вступної дисертації та «Критикою чистого розуму» його заперечення проти лейбніціанської-вольфівської філософії залишалися в основному незмінними. У «Трансцендентальній естетиці» першої «Критики» він скаржиться, що «лейбніціансько-вольфівська філософія ... спрямував усі дослідження природи та походження нашого пізнання на цілком несправедливу точку зору, вважаючи різницю між чуттєвістю та інтелектуальним просто логічним, оскільки вона є очевидно трансцендентальною і не стосується лише форми відмінності чи нечіткості, але її походження та зміст.

Єдина справжня відмінність між цим запереченням і тим, яке Кант висунув у своїй інавгураційній дисертації, полягає в його наполяганні в першій Критиці, що відмінність між чуттєвістю та розумінням є трансцендентною. Це означає, що тепер Кант розглядає відмінність між чуттєвістю та розумінням як універсальну й необхідну умову всього можливого досвіду, який можна продемонструвати а ргіогі. Кант не дотримувався цієї точки зору у своїй інавгураційній дисертації, де він стверджував, що необхідно розрізняти чуттєве та інтелектуальне пізнання, щоб все чуттєве можна було виключити з метафізики. Проте його незгода щодо «просто логічних» відмінностей, заснованих на плутанині та чіткості видно з творів, що тягнеться як до передкризового, так і до критичного періодів. Багато послідовників Канта поділяли його незгоду з поняттями ясності та виразності. Хорошим прикладом є Йоганн Шульц, який у своїй позиції Кантівської «Критики чистого розуму» стверджує, що «Лейбніц інтелектуалізував прості видимості й розглядав їх як репрезентації речей самих по собі, які відрізнялися від понять розуміння просто логічно по відношенню до чіткості», тому що вони були збиті з пантелику почуттями». Наполегливо атакуючи, Шульц стверджує, що «у випадку чуттєвих об'єктів Лейбніц не звертає уваги на особливі умови їхньої

інтуїції...». Звинувачення Шульца дуже схожі на критику, яку Кант висунув проти лейбніціансько-вольфівської філософії в «Критиці». Чистий розум, але не кожен кантіанець погоджувався з тим, що ясність і виразність були порожніми й помилковими. Карл Леонхард Рейнгольд, який, можливо, зробив більше, ніж будь-хто інший у Німеччині, для просування кантіанської філософії, насправді вважав, що ясність і виразність відіграють важливу роль у розвитку критичної філософії. У третій книзі своєї «Спроби нової теорії людської здатності репрезентації» Рейнгольд стверджує, що ясність і виразність є двома основними рисами свідомості взагалі, оскільки неможливо розрізнити суб'єкт і об'єкт наших репрезентацій. Наша свідомість нечітка або невиразна». Він навіть заходить так далеко, що каже, що чітка свідомість є ключем до самосвідомості, оскільки я можу лише тоді, коли я маю чітке уявлення про себе як суб'єкта, що представляє об'єкт у моїй свідомості. стверджувати, що він самосвідомий.

Німецькі ідеалісти, здається, не дуже замислювалися над цим аспектом «Елементарфілософії» Рейнгольда, тому що подібних тверджень про ясність і виразність свідомості ніде не знайти в працях Фіхте, Шеллінга чи Гегеля. Кантіанський ідеалізм, здається, усунув будь-яке систематичне значення, яке могли мати поняття ясності та виразності на початку дев'ятнадцятого століття.

## **6. Висновки**

Можна стверджувати, що роль ясності та виразності в німецькій філософії восьмого сторіччя становить лише історичний інтерес. Однак я б стверджував, що опис, який я накидав у цій статті, також може багато розповісти нам про природу філософії Лейбніца-Вольфа; спосіб структурування філософських систем; і те, як ці системи змінюються. Якщо це правда, то я вважаю, що роль, яку відіграли ясність і виразність у філософії Німеччини у вісімнадцятому столітті, також становить справжній філософський інтерес. По-перше, опис ясності та виразності, який я представив у цій статті, показує, що філософія Лейбніца-Вольфа не була монолітною доктриною. Цей погляд на філософію Лейбніца-Вольфа є, мабуть, менш поширеним, ніж був раніше, але все ж важливо продемонструвати, що такі слова, як «традиційний» і «схоластичний», не описують адекватно її форму чи зміст. Навіть з того, як вони використовують поняття ясності та виразності, очевидно, що стосунки між Лейбніцем і Вольфом — це не просто стосунки між майстром і його учнем».

Це також показує, що стосунки між Вольфом і його послідовниками — це більше, ніж співвідношення узагальнювачів і популяризаторів ». Якби ці відносини були справді такими простими, тоді ясність і виразність відігравали

б однакову роль у метафізиці Лейбніца та Вольфа, а Вольф і Баумгартен мали б однакові погляди на зв'язок між чуттєвістю та розумінням.

Той факт, що Лейбніц, Вольф і Баумгартен розходяться в усіх цих питаннях, показує, що філософія Лейбніца-Вольфа не є монолітною доктриною. Те, як поняття ясності та виразності використовуються для структурування відносин між різними частинами філософії Лейбніца-Вольфа, також є повчальним, тому що це показує, як різні типи філософських проблем можна розв'язувати за допомогою кількох основних понять. Це видно з того, як ясність і виразність використовуються в метафізиці, логіці та естетиці. Можливо, навіть більш цікавим є те, як ці поняття використовуються для організації самої філософії. Вольф чітко виділяє кон він бачить передумову для метафізики у своїй логіці, але він також розміщує здатності заплутаного та виразного пізнання у своїй метафізиці, щоб визначити зв'язок між здатностями чуттєвості та розуміння. У той час як Вольф припускає, що існує ієрархічний зв'язок між чуттєвістю та розумінням, Баумгартен стверджує, що пізнання нижчих і вищих здібностей має власну досконалість, так що науки, які займаються цим пізнанням, перебувають у аналогічній, а не ієрархічній структурі. ставлення один до одного.

Розміщуючи естетику у зв'язку з логікою в рамках метафізики, Баумгартен робить більше, ніж вводить нову науку. Він визначає структуру самої філософії. Нарешті, успіх кантіанської кампанії проти ясності та виразності не повинен змусити нас зробити висновок, що філософія змінюється, коли великий філософ бачить фатальний недолік у працях своїх попередників і пропонує нову систему, яка отримує захоплених прихильників. Ці наративи є звичайними в історії філософії, оскільки вони одночасно зручні та легко зрозумілі. Однак правда майже завжди складніша. У цьому випадку це безсумнівно вірно, тому що Кант зберігає зв'язок між метафізикою, логікою та естетикою, який був встановлений у філософії Лейбніца-Вольфа, незважаючи на його ворожість до концепцій ясності та виразності та того, як Лейбніц, Вольф і Баумгартен використовували їх для розрізнення чуттєвого та інтелектуального пізнання. Те, що Кант знову підтверджує зв'язок між метафізикою, логікою та естетикою, який був встановлений у традиції Лейбніца-Вольфа, стає очевидним із «Критики чистого розуму», яка представлена як праця з метафізики, елементи якої включають трансцендентальну естетику та трансцендентальну логіку. Кант навіть визначає елементи своєї нової метафізики термінами, дуже схожими на ті, які використовує Баумгартен. Він каже, наприклад, що трансцендентальна естетика є «наукою про всі принципи апріорної чуттєвості», тоді як трансцендентальна логіка «має справу лише з законами розуміння та розуму», Кант посилається на принципи апріорної чуттєвості, а не досконалість чуттєвого пізнання, і він не каже, що розуміння та розум належать до вищої

пізнавальної здатності в цьому уривку; все ж структура першої Критики відтворює взаємодоповнюючий зв'язок між естетикою та логікою, який розвинувся в контексті Лейбніца - Вольфівська філософія. Той факт, що Кант відкинув підстави для цього зв'язку, зберігаючи їхні наслідки, робить завдання розуміння змін, які відбулися в німецькій філософії наприкінці XVIII століття, набагато складнішим, ніж зазвичай вважають його історики філософії.